

MÁTYUS MARTIN

matyusmartin.1999@gmail.com
hallgató (SZTE BTK)

Alburnus Maior vallási élete és Iuppiter Cernenus collegiuma

The religious life of Alburnus Maior and the collegium of Iuppiter
Cernenus

ABSTRACT

This article examines the religious life of Alburnus Maior (modern-day Roşia Montană, Romania), a Roman mining settlement, with a particular focus on the structure, communal functions, and dissolution of the *collegium* dedicated to Iuppiter Cernenus. Its aim is to provide insight into the everyday and religious practices of a highly diverse provincial community and into the operation of associations on the empire's periphery. The research is based on epigraphic sources—such as tomb inscriptions, wax tablets, and altar dedications—as well as relevant secondary literature. The findings indicate that the *collegium* served not only funerary purposes, as previously assumed, but also played a significant practical and ritual role. The religious life of the settlement was marked by the syncretism of Roman and local deities. This study contributes to a deeper understanding of Alburnus Maior and the functions of *collegia* in the frontier regions of the Roman Empire.

KEYWORDS

Alburnus Maior, Roman Dacia, collegium, Iuppiter Cernenus, funerary associations, provincial religion

DOI 10.14232/belv.2025.4.5

<https://doi.org/10.14232/belv.2025.4.5>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Mátyus Martin (2025): Alburnus Maior vallási élete és Iuppiter Cernenus collegiuma. *Belvedere Meridionale* vol. 37. no. 4. pp 84–93.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

Alburnus Maior a római Dacia provincia egyik aranybányász települése volt a Kr. u. 2–3. században, a mai Verespatak (Roșia Montană) területén. Traianus császár hódítását (Kr. u. 106) követően az ide érkező telepések igen sokszínű közösséget alkottak. A bányászfalu lakosságát Dalmatiából, Noricumból, Pannoniából, Moesiából, Achaeából nagyszámban bevándorolt telepések alkották, de érkeztek még Italiából, Bithyniából, sőt Syriából is.¹ A település újonnan alakuló lakossága tehát különféle nyelvű és kulturális háttérű csoportokból tevődött össze. Ennek megfelelően a település vallási élete is rendkívül sokszínű volt: a helyiek közösen összefogva oltárokat emeltek, és számos istenségnek – akiket sokszor sajátosan értelmeztek, sőt összemostak helyi és római isteneket – mutattak be áldozatot családjuk biztonságáért és szerencséjéért, a közösség jólétéért. A többnyelvű viasztáblák és más epigráfiai források (feliratok, oltárok) páratlan betekintést nyújtanak Alburnus Maior közösségének mindennapjaiba. Ezekből részben rekonstruálható a település vallási élete és egy különleges egyesület, a Iuppiter Cernenus *collegium* működése is.

I. IUPPITER CERNENUS *COLLEGIUM*A

Alapítás és célok

A római *collegium* kifejezés olyan egyesületet jelöl, amelyet hasonló foglalkozású vagy közös érdekeltségű személyek hoztak létre meghatározott célok megvalósítására.² Alburnus Maiorban működött egy ilyen *collegium*, amelyet Iuppiter Cernenus tiszteletére alapítottak a lakosok. A társaság megalapításakor 54 főből állt, elsődleges célja pedig az volt, hogy tagjai számára biztosítsa a méltó temetést és az elhunytak emlékének közös tiszteletét.³ Közel egy évszázadon át úgy hivatkoztak erre a *collegium*ra, mint egy temetkezési egyletre, azonban ennél sokkal többről van szó. Nem valószínű az, hogy csupán temetkezési szándékkal alapítottak volna egy *collegium*ot, ráadásul mindezt cáfolja a *collegium* névadója, illetve a fellelt árjegyzék is, mely szerint közös étkezést tartott a *collegium*.⁴ Emellett az egyesület vallási-rituális szerepet is betöltött: a temetési szertartásokon túl rendszeresen rendeztek közös lakomákat, és áldozatokat mutattak be az istenségeknek, válságos időkben oltárokat emeltek.

A *collegium* védnöke maga az istenség, Iuppiter Cernenus volt, aki patrónusként oltalmazta a közösséget. Felmerül a kérdés, ki is volt Iuppiter Cernenus, akit akkora becsben tartottak, hogy őt válasszák az egyesület névadójának? A Cernenus név egyedi és máshonnan nem ismert

¹ PUNDT 2012. 3.

² PÓLAY 1972. 36.

³ CIL III, 924.01.

⁴ SZABÓ 2019. 22.

Daciában.⁵ Cernunnos neve már ismert, ő egy különösen érdekes kelta istenség, aki a római hódítás és a római-kelta vallási szinkretizmus idején is megőrizte erősen kelta jellegét, szemben sok más helyi istennel, akiket a rómaiak könnyen megfeleltettek saját isteneikkel.

Cernunnos egy agancsos istenség, akit általában keresztbe tett, patás lábbal ábrázolnak, kelta nyakékkal, erszénnyel, és különböző állatok – szarvasok, bikák és kosfejű kígyók – veszik körül.⁶ Cernunnos szarvai soha nem háziasított állatoktól származnak, hanem mindig szarvasagancsok, kos- vagy bikaszarvak, amelyek a vadon erejével való kapcsolatára utal.⁷ Egyes értelmezések szerint ez a természet ciklikusságára is utalhat, mivel a szarvasok tavasszal növesztik, ősszel pedig elhullatják agancsaikat. Az ismert ábrázolásokon vad és háziasított állatok egyaránt kísérik, ezért az állatok urának is nevezik.⁸ A szarvasagancsokkal és patás lábakkal való ábrázolás alapján egyes kutatók feltételezik, hogy a keresztény ördög ikonográfiája részben Cernunnos alakjáról merített ihletet.⁹

Bár az ún. *interpretatio Romana* formálisan nem vonatkozik Cernunnosra, mégis több ábrázolásán megfigyelhetők olyan elemek, mint a kígyók, a pénzes erszény, illetve a zsákból kiömlő érmék, amelyek a római Mercurius istennel való kapcsolatot sugallják.¹⁰ Ez a kapcsolat különösen nyilvánvaló a reimsi domborművön, ahol Cernunnos Mercuriusszal és Apollóval együtt jelenik meg. Ezek az ábrázolások azt jelzik, hogy a római hódítás után Cernunnos alakja részben összeolvadt Mercuriuséval, elsősorban azokban a vonásokban, amelyek a kereskedelemmel, gazdagsággal és termékenységgel kapcsolatosak.¹¹ Mercuriust a római mitológiában a lelkek alvilágba való kísérijeként is ismerték, azonban Cernunnos inkább a természet, az élet körforgása, az állati világ és a bőség szimbolikus ura.¹² Egyes értelmezések szerint az emberi élet és a túlvilág határának őre, amelynek kiindulási pontja a kosfejű kígyókkal való ábrázolása.¹³ Cernunnos eredete a gallok előtti időig nyúlik vissza, vagyis egy olyan ősbibb, kelta természeti isten, akinek alakja a római uralom alatt beépült a római-kelta vallási világba – főként Mercuriuson keresztül.^{14 15}

Neve nagyon ritkán merül fel, ennek oka az lehet, hogy nem volt sem egységes neve, sem ábrázolása, sem funkciója. Többféle funkcióval ruházták fel: termékenység, gazdagság, állatok

⁵ FICKETT -WILBAR 2003. 81.

⁶ ROSE 2017. 2.

⁷ MAC CANA 1993. 39.

⁸ MONAGHAN 2004. 85.

⁹ GRINSELL 1976. 20. Ez a párhuzam különösen a középkori démonábrázolásokban figyelhető meg, ahol a természeti istenek attribútumai – például a szarvak, állati jegyek – negatív, démonikus jelentést kaptak a keresztény értelmezésben. Amennyiben valóban Cernunnos alakja inspirálta az ördög keresztény ábrázolását, úgy feltételezhető, hogy a képalkotás elsősorban szóbeli hagyományokon és leírásokon alapult, nem pedig vizuális forrásokon – amelyek igen ritkák.

¹⁰ MEIER 2003. 163.

¹¹ MEIER 2003. 164.

¹² MEIER 2003. 164.

¹³ MATSON 2010. 28.

¹⁴ MEIER 2003. 164.

¹⁵ MAC CANA 1993. 40–41. Noha Cernunnosról nem maradt fent konkrét mitológiai narratíva, egyes kutatók párhuzamot vélnek felfedezni a velszi Owain-történet egy jelenetével és az istennel kapcsolatban. Megemlítenek egy szörnykülsővel rendelkező, ámde jószívű erdész, aki egyetlen szarvasbőgéssel maga elé hívta az összes vadat – még a kígyókat is –, s azok úgy hajtották végre parancsait, mint hűséges szolgák a gazdájukét.

ura, vadászat védelmezője, háború vagy béke istene volt.¹⁶ Ezen érv alapján legvalószínűbb, hogy Cernunnos helyi változatáról lehet szó, aki a természet ura, bőséghozó és akár az alvilággal is kapcsolatba hozható.¹⁷ Mivel a bányajaratok világát a föld mélyével, az alvilággal rokonították, nem zárható ki, hogy a település lakói párhuzamot láttak Cernunnos kultusza és saját föld alatti tevékenységük között. Ugyanakkor kevés bizonyíték utal kelta hatásra Daciában e téren, ezért valószínűbb, hogy Cernenus egy helyi istenség neve lehetett, akit a római Iuppiterrel azonosítottak. A *collegium* nevében tehát egyszerre tükröződik a római főisten kultusza és egy lokális sajátos isten tisztelete.

Szervezeti felépítés és működés

A Iovi Cerneni *collegium* szervezete a római magánegyesületek általános mintáját követte. Az egyesület élén két *magister* (elnök) állt, akik a *collegium* működését irányították. Fő feladataik közé tartozott a vallási kultusz gondozása, a közös döntéshozatal előkészítése és a szerződések megkötése.¹⁸ A *magisterek*et a tagok választották, és tevékenységük biztosítékeként ún. *cautiót* (pénzfedezetet) kellett letenniük – ezt elvesztették abban az esetben, hogyha bizonyítottan a közösség határozataival ellentétesen cselekedtek.¹⁹ A pénzügyeket két *quaestor* kezelte, ők felügyelték a közösség vagyonát és a pénztár biztonságát.²⁰ Léteztek továbbá tiszteletbeli tagok is: a jelentősebb anyagi támogatókat vagy áldozatbemutatókat *decuriones et principales* címmel ruházhatták fel. Ők tanácskozási joggal segíthették a vezetőséget. Egy sajátos pozíció volt a *vexillifer* (zászlóvivő): ünnepségeken és felvonulásokon ő vitte a *collegium* jelképes zászlóját, kifejezve a közösség identitását és összetartozását.²¹ Ezen felül szükség szerint, szerződéses alapon foglalkoztathattak még például jogi képviselőt, szolgákat vagy szakácsot.²² Alburnus Maior *collegiuma* esetében is ismert, hogy külön szakácsot fogadtak fel. Egy fennmaradt viaszostábla tanúsága szerint egy szakács gondoskodott a lakomák élelmiszer-ellátásáról, és az elhasznált alapanyagokról elszámolást nyújtott be a vezetőknek (feltehetően a *quaestor*oknak).²³ Az egyik közös ünnepi lakoma során például a következő mennyiségű élelmiszert és italt használták fel: 5 bárányt, 1 malacot, friss kenyeret, kiváló minőségű tömjént, másfél liter tömény bort, 53 liter asztali bort, további ~1 liter ismeretlen folyadékot, salátát, fél liter ecetet, sót, hagymát, valamint egyéb kisebb tételeket.²⁴ Ez a részletes kimutatás jól szemlélteti, hogy a *collegium* jelentős közösségi eseményeket szervezett, és a rendezvényekhez kapcsolódóan precízen adminisztrált költségvetéssel működött. A *collegium* a római jog keretei között, szerződéses viszonyban látta el mindennapi ügyeit.

¹⁶ ROSE 2017. 3.

¹⁷ BYROS 2011. 97.

¹⁸ BÍRÓ 1963. 17.

¹⁹ BÍRÓ 1963. 26.

²⁰ VARGA 2020. 522.

²¹ BÍRÓ 1963. 18.

²² SCHADL 2011. 47.

²³ CIL III. 959.

²⁴ BÍRÓ 1963. 16.

Anyagi források és temetkezési szokások

A *collegium* fenntartásához szükséges anyagi források tagdíjakból és adományokból tevődtek össze. A belépő tagoknak jelentős, egyszeri belépési díjat kellett fizetniük – általános összege a korban mintegy 100 *sestertius* (kb. 25 *denarius*) lehetett. Ezen felül rendszeres havi hozzájárulást is szedtek: havonta egy *as*-t (1/4 *sestertius*) fizettek a tagok²⁵. Vagyis a havidíj a temetési segélyalapot gyarapította, amelyet rendszeresen be kellett fizetniük a tagoknak.²⁶ Egyéb kiadások fedezetére is szükség volt, bár azokat sem rendszeresen kellett befizetni. Fennmaradt egy árjegyzék, amely egy, a *collegium* szervezésével készült lakomával kapcsolatos. Ilyen alkalmakkor is hozzájárulást kellett fizetniük a tagoknak, noha a legtöbb hozzájárulást a *magisterek*-től várták el.²⁷ Emellett tehetős pártfogók adományai is gazdagíthatták a közös kasszát. A Iovi Cerneni *collegium* esetében – mivel a patrónus maga az istenség volt – inkább a vagyonosabb tagok extra felajánlásai jöhettek szóba, akik ezért cserébe elnyerhették a már említett *decurio* címet. A *collegium* vagyonos tagjai, közösségei oltárokat is adományoztak a *collegium* számára. Feltártak ilyen adományozott oltárokat, amelyeket Iuppiter,²⁸ Diana,²⁹ Silvanus³⁰ és Asclepius³¹ számára emeltek. A befolyó összegeket a vallási szertartások, közös étkezések fedezése mellett legfőképp temetkezésre fordították. Az elhunyt tagok számára a *collegium* biztosította a temetési segélyt, megszervezte a szertartást és síremléket (sírfeliratot, sírkövet) állíttatott. A tagok így előre gondoskodhattak róla, hogy haláluk esetén méltóképp eltemessék őket, tehermentesítve családjukat a költségektől. A fennmaradt dokumentumok arra utalnak, hogy a *collegium*nak saját sírhelyei is voltak a település temetőjében. A feloszlásról szóló hivatalos értesítésben szerepel a kitétel „*neque loculum habere*”, ami azt jelenti, hogy „sírhelye sem volt”.³²

A *collegium* feloszlásának okai

A Iovi Cerneni *collegium* több évtizedes működés után végül Kr. u. 167 februárjában feloszlott. A fennmaradt felirat (egy viaszostábla latin szövegének hitelesített másolata) drámai képet fest az egyesület hanyatlásáról. Eszerint az egykor 54 fő alapító tagból már csak 17 fő tartózkodott Alburnusban, a többiek elhunytak vagy elköltöztek. Még a *collegium* egyik társelnöke, Iulius fia Iulius sem járt el Alburnusba, és nem vett részt a közösség életében megválasztása óta.³³ A tagság létszámának drasztikus csökkenése tehát a belső kohézió megbomlásához vezetett. Valószínű, hogy jónéhány tag eleve nem Alburnus Maiorból származott, hanem környező településekről, és idővel elszakadtak a *collegium*tól. A feloszlás legfőbb oka azonban egyértelműen az anyagi csőd volt.³⁴ Az értesítés kijelenti, hogy nincs elegendő forrás újabb temetések finanszírozására, továbbá, hogy „nincs egyetlen sírhelye sem” az egyesületnek. Az elmúlt időszakban a

²⁵ BÍRÓ 1963. 9.

²⁶ SZABÓ 2011. 102.

²⁷ BENDLIN 2011. 251.

²⁸ ILD-01. 398.

²⁹ CIL III. 7822.

³⁰ CIL III. 7827.

³¹ ILD-02. 903.

³² CIL III. 924.

³³ CIL III. 924.

³⁴ BÍRÓ 1963. 20.

halálozások száma feltehetően megugrott – járványok és betegségek tizedelhették a közösséget, amelyet alátámaszt az a feltárt oltár is, amelyet az isteni Asclepius számára emelt Fronto, Plarens fia és adományozott a *collegium*nak.³⁵ A sok temetés kimerítette a *collegium* pénztárát, és amikor a tagok szembesültek vagyonuk jelentős csökkenésével, illetve azzal a ténnyel, hogy a *collegium* többé már nem képes ellátni feladatait, többen nem voltak hajlandók tovább fizetni a tagdíjat, inkább kiléptek. Így a közösség önfenntartó rendszere összeomlott. Az utolsó *magister*, Artemidorus (Apollonius fia) a felosztatás előtt még elszámolt a társaság vagyonával, visszafizette a temetésekre félretett összegeket, és visszakapta a letetett biztosítékát (*cautióját*). Ebből látható, hogy egyes vezetők a végsőkig igyekeztek tisztességesen eljárni. Végül Artemidorus *magister* és Valerius (Nico fia) és Offas (Menofilus fia) *quaestorok* nyilvánosan közzétették az egyesület megszűnését. Felhívták a lakosság figyelmét arra, hogy egyik tag se gondolja magát a továbbiakban a *collegium* részének (ugyanis megszűnt), és ne számítson temetési szolgáltatásra a társaságtól halála esetén. Az értesítést Alburnus Maiorban, a Resculum nevű helyi hivatal közelében függesztették ki, Lucius Aurelius Verus császár harmadik consulságának évében – ez Kr. u. 167 februárjának felel meg. A *collegium* ezzel *de facto* és *de iure* megszűnt létezni; a továbbiakban a megmaradt bányászoknak saját maguknak kellett gondoskodniuk temetéseikről.³⁶

A Iovi Cerneni *collegium* története jól szemlélteti a bányászkolónia életének sebezhetőségét. Egyfelől példásan szolgálta a közösségi összetartást és a kölcsönös segítségnyújtást – amíg működött, addig levette a terhet a családok válláról a temetések idején, és rendszeres közösségi rítusokat biztosított. Másfelől azonban egy váratlan krízis (járvány vagy külső fenyegetés) könnyen megingathatta alapjait. A Kr. u. 160-as évek végén Dacia határvidékeit germán törzsek fenyegették, és ugyanebben az időben sepet végig a Birodalmon az Antoninus-kori pestis is; e tágabb történések hatása alól Alburnus Maior sem vonhatta ki magát. A *collegium* anyagi csődjéhez és felbomlásához valószínűleg e kedvezőtlen külső körülmények is közrejátszottak. Érdekes továbbá, hogy a település központi közfürdőjét a 2. század második felében – feltehetően a népességfogyás és a nehéz idők hatására – bezárták, és az épületet később vallási célokra alakították át.³⁷ A tisztálkodás és közösségi élet háttérbe szorulásával párhuzamosan a vallásos élet került előtérbe, ami a nehéz időkben a megmaradt lakók számára némi vigaszt és kohéziót nyújthatott.

II. ALBURNUS MAIOR VALLÁSI ÉLETE

A bányásztelepülés istenei és kultuszai

Alburnus Maior lakóinak vallási sokszínűségét a változatos etnikai összetétel és a bányászélet sajátosságai alapozták meg. A római panteon hivatalos istenei (mint Iuppiter, Iuno, Minerva, stb.) tisztelete mellett megjelentek a helyi vagy a bevándorlók által hozott kultuszok is.

A római vallás jellemzője, hogy praktikus és befogadó volt. A helyiek körében az egyes istenek tisztelete elsősorban nem a származástól, hanem sokkal inkább a foglalkozástól és munkakörétől függött. A különféle szakmai csoportok más-más istenségeket helyeztek előtérbe, melyeket három fő kategóriába sorolhatunk: Természeti (és termékenységi) istenek – azok, akik a

³⁵ ILD-02. 903.

³⁶ CIL III. 924.

³⁷ TENEA 2015. 23.

föld feletti világ javáért felelnek. Ide tartozott például Ceres (a gabona és termékenység istennője), Liber (a bor és bőség istene), Diana (a vadászat és a hold istennője) és nem utolsósorban Silvanus, az erdők és mezők ura.³⁸ Ezen istenségek a bányásztelepülés lakóinak mindennapi megélhetéséhez, a természet adományaihoz kapcsolódtak. A településre költözött illír bányászok közül többen Dianát és Apollót is tisztelték, 6-6 nekik szentelt oltárt tartak fel. Ezen istenek testvérek voltak, egyes esetekben a holdat és a napot szimbolizálják. Jelen esetben feltételezhető, hogy a gazdagságot jelentő ércvekhez kötődő reményeiket e két istenben látták kifejeződni a helyiek, ugyanis Apollo és Diana szimbolikusan az arany és az ezüst fémek védnökei voltak.³⁹ Az alvilág és a föld mélyének istenei – a bányászok által tisztelt másik fontos csoport. Mivel a bányászat tevékenysége a föld alatt zajlott, logikus volt az alvilági, khthonikus istenségek megkülönböztetett tisztelete. Ide sorolhatók például Dis Pater (a római Pluto, az alvilág ura, egyben a föld alatti kincsek istene), a vele gyakran párban említett kelta istennő Aeracura (akit szintén az alvilággal hoztak összefüggésbe), továbbá Terra Mater (a Földanya) és egy Orcia nevű istennő, akit feltehetően Orcus, a halál istenének női megfelelőjeként tiszteltek.⁴⁰ Az alvilági istenek kiengesztelése és jóindulatuk elnyerése a bányászok számára különösen fontos lehetett, hiszen mindennapjaikat a “föld gyomrában” töltötték. Ugyanebbe a körbe sorolhatók a természet alacsonyabb szellemei is, például a nimfák – két oltárt is találtak a vízi és erdei nimfák tiszteletére Alburnus Maiorban. A nimfák a források, patakok és fák istennői, így kultuszuk arra utal, hogy a bányavidék lakói a természeti lelőhelyek szellemeit is tiszteletben tartották, talán a víznyerőhelyek védelme vagy a bányák körüli erdők miatt.⁴¹ A bányászok körében érdekes módon Neptunus, eredetileg a tengerek istene is felbukkan a bányásztelepülés oltárfelirataiban. Elsőre szokatlan lehet, hogy a tengeristen tisztelete a hegyvidéki bányákban megjelent; magyarázatul szolgál azonban, hogy a bányák legnagyobb ellensége gyakran a víz volt. Az alagutakban feltörő talajvíz komoly gondot okozott, ezért a víz megfékezéséhez és a vízelvezetés sikeréhez hívták segítségül Neptunust.⁴² Két feltárt oltár tanúsága szerint egy Surio Sumelethes nevű illető – nevéből ítélve dák vagy illír származású – egyaránt emelt oltárt Terra Maternek és Neptunusnak, nyilvánvalóan a föld és a víz kiengesztelésére.⁴³ Elképzelhető, hogy Neptunust a helyi illírek az általuk korábban Bindus néven ismert vízi istennel azonosították (egy 3. századi felirat említi Bindus Neptunust Daciában), így egy római és egy őslakos kultusz ötvöződött e tiszteletben.⁴⁴ Végül kiemelendő Asclepius is, a gyógyítás istene.⁴⁵ A lakosok bizonyára tőle reménykedtek a sérülések és betegségek elkerüléséért, kezeléséért. Természetesen a fenti felsorolás nem teljes: Alburnus Maior lakói számos egyéb istent és kultuszt is ismerhettek. A településen áthaladó vagy ott állomásozó katonák gyakran állítottak oltárt Iuppiter Optimus Maximusnak – a legfőbb római istennek – kifejezve lojalitásukat a birodalom iránt. Találtak feliratot Iuppiter Depulsor (a veszélyeket elhárító Iuppiter) tiszteletére is, ami a határvidéki félelmekre adott spirituális

³⁸ TENTE 2016. 141.

³⁹ HIRT 2018. 11.

⁴⁰ TENTE 2016. 141.

⁴¹ NEMETI 2004. 95.

⁴² NEMETI 2004. 93.

⁴³ NEMETI 2004. 94.

⁴⁴ NEMETI 2004. 94.

⁴⁵ ILD-02. 00903.

válaszként értelmezhető.⁴⁶ Emellett a mindenkori császár kultusza is jelen volt: a helytartói hivatal egy *beneficiarius*a (alacsonyabb rangú tisztviselője) működhetett a településen, aki Iuppiternek szentelt császári jelvényes oltárokat emelt a *stationes* (őrállomások) közelében.⁴⁷ Mindezek alapján elmondható, hogy a település vallási élete egyszerre tükrözte a hivatalos római vallás normáit és a helyi sajátosságokat.

Silvanus kiemelkedő kultusza

A számos tisztelt istenség közül Alburnus Maiorban különösen nagy megbecsülés övezte Silvanust, az erdők, legelők, nyájak és mezsgyék istenét. Silvanus eredetileg itáliai eredetű isten, aki a rómaiak mindennapi vallásában a természet közeli vidéki élet védnökévé vált. Népszerűségét mutatja elterjedt jelzője, a *Domesticus* (házi, otthoni), utalva arra, hogy a háztartások és mindennapi élet oltalmazójaként tisztelték⁴⁸. Alburnus Maior római lakói körében Silvanus Iuppiter utáni leggyakrabban előforduló istenség volt a feliratok tanúsága szerint. A régészeti feltárások során legalább 11 darab Silvanusnak szentelt oltárt azonosítottak a településen, valamint több feliratos emléket. Két oltárt például a fentebb már említett közfürdő romjai között találtak meg, ami arra utal, hogy a fürdő épületének harmadik, új funkciójú fázisa valószínűleg Silvanus kultuszát szolgáló szentélyként működött.⁴⁹ Ez a tény figyelemre méltó: a közösségi fürdő vallási célú átépítése azt mutatja, hogy a válság idején (a 2. század 2. felén) Silvanus tisztelete a közösségi élet új középpontjává vált. Az oltárok feliratának tanúsága szerint Silvanus kultusza egyszerre ötvözte a hivatalos (Augustus – a császári valláshoz is kapcsolódó tisztelet) és a népi (*Domesticus* – házi oltalmazó) jelleget a településen. Silvanus népszerűsége logikusnak mondható egy olyan hegyvidéki bányászfaluban, melyet sűrű erdők vettek körül. Ő volt az az isten, akinek hatalmába a környező természeti világ tartozott: erdők, legelők, vadállatok. A bányászok valószínűleg Silvanus jóindulatát kérték az erdők kitermeléséhez (pl. faanyag biztosításához a bányákhoz), a vadállatok távoltartásához, és általában a természet és ember határvonalának védelméhez. Alburnus Maior egy határvidéki közösség volt, távol a nagyvárosoktól és a legionárius táboroktól (noha *vexillatio* lehetett a településen, vagy a közelében)⁵⁰. Ebben a környezetben a lakók bizonytalanságérzetét enyhíthette Silvanus tisztelete, aki összekötötte őket a környező ismeretlen természettel. Alfred Hirt elemzése rámutat, hogy a határvidéki települések lakói gyakran a határvonal isteneinek (mint Diana, Silvanus) és a természet szellemeinek kultuszában kerestek megnyugvást a civilizáció peremén.⁵¹ Silvanus esetében ezt bizonyítja az Alburnus Maiorban talált legalább hét oltár, melyek közül egyet egy egész közösség (*kastellum* Ansi) kollektívan emelt neki.⁵² Összességében Silvanus Alburnus Maior-i kultusza kiváló példa arra, hogyan alkalmazkodott egy római isten a provinciális környezethez. Itáliából származó erdei istenből Daciában a bányavidék oltalmazójává lépett elő, akinek egyszerre volt szerepe a háztartások mindennapi védelmében és a közösségi identitás formálásában. Alburnus Maior

⁴⁶ ILD-01. 00391.

⁴⁷ TENTEA 2015. 49.

⁴⁸ TENTEA 2016. 140.

⁴⁹ TENTEA 2016. 146.

⁵⁰ TENTEA 2003. 257.

⁵¹ HIRT 2018. 12.

⁵² ILD-01. 382.

esetében Silvanus lett a közösségi összetartás egyik szimbóluma: oltárai a település különböző pontjain álltak, még a közfürdő átépített falai között is, jelezve, hogy a közösség őt választotta spirituális középpontjául a nehéz időkben.

ÖSSZEGZÉS

Alburnus Maior római bányásztelepülésének vallási élete és a Iovi Cerneni collegium története szorosan összefonódik a közösség mindennapjaival és sorsának alakulásával. A *collegium* példája megmutatja, hogy a rómaiak közösségi intézmények létrehozásával igyekeztek biztonságot és támogatást nyújtani egymásnak még a Birodalom peremén is. A Iuppiter Cernenus tiszteletére alakult *collegium* egyszerre töltött be praktikus (temetési segély) és szakrális (közös rítusok, lakomák) funkciót. Fenntartotta a közösségi szolidaritást, amíg ezt erőforrásai engedték. Felbomlása intő példa arra, milyen sebezhető volt egy ilyen intézmény a demográfiai és gazdasági nehézségekkel szemben – a betegségek és elvándorlás hatására a *collegium* működése ellehetetlenült, és hivatalosan is feloszlatták Kr. u. 167-ben (még a markomann háborúk előtt). Ezzel párhuzamosan a település általános vallási élete is alkalmazkodott a változó körülményekhez. A békésebb, gyarapodó időszakban a bányászok köszönettel adóztak isteneiknek: oltárok egész sorát emelték Silvanusnak, Iuppiternek, Dianának, Apollónak és más kedvelt istenségeknek, akikben hivatásuk és reményeik megtestesítőit látták. A több tucatnyi feliratos emlék bizonyítja, hogy Alburnus Maior lakói buzgó vallásossággal fordultak mind a hivatalos római pantheon, mind a helyi és szakmai kultuszok felé. A közösség egyszerre volt római – hiszen Iuppiter és a császár kultuszát sem hanyagolták el – és provinciális, hiszen sajátos helyi isteneik (Cernenus, Aeracura, Bindus) is helyet kaptak hitvilágukban. A vallási élet sokszínűsége egyben a közösség sokféleségét tükrözte. A különböző eredetű telepések a maguk isteneit is magukkal hozták, de Alburnus Maiorban ezek a kultuszok békés szinkretizmusban éltek egymás mellett. Silvanus kiemelt tisztelete pedig azt mutatja, hogy a közösség megtalálta a maga "közös nevezőjét" a vallásban, egy olyan istenséget, aki egyszerre tudta jelképezni a természet, otthon és közösség védelmét ezen a távoli aranyvidéken.

BIBLIOGRÁFIA

Szakirodalom

BENDLIN, ANREAS (2011): Associations, funerals, sociality, and Roman law: The collegium of Diana and Antinous in Lanuvium (CIL 14.2112) reconsidered. *Aposteldekret und antikes Vereinswesen: Gemeinschaft und ihre Ordnung* 280. sz. 207–296.

BÍRÓ JÁNOS (1963): Kollégiumok a római Dáciában. *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*. 10. évf. 6. sz. 1–34.

BYROS, GREZIELA MARIETA (2011). Reconstructing Identities in Roman Dacia: Evidence from Religion. *A Dissertation Presented to the Faculty of the Graduate School of Yale University in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy*. Yale University.

FICKETT-WILBAR, DAVID (2003): Cernunnos: Looking a different way. *Proceedings of the Harvard Celtic Colloquium*. 23. évf. 80–111.

GRINSELL, LESLIE VALENTINE (1976): *Folklore of Prehistoric Sites in Britain*. London, David & Charles.

HIRT, ALFRED (2018): Dalmatians and Dacians — Forms of Belonging and Displacement in the Roman Empire. In: *Humanities*. 8. évf. 1.sz. 1–25.

MAC CANA, PROINSIAS (1993): Kelta mitológia. Budapest, Corvina Kiadó Kft.

MATSON, GIENNA (2010): *Celtic mythology A to Z. Second edition*. New York, Chelsea House Press.

MEIER, MISCHA (2003): Cernunnos. In Cancik, Hubert – Schneider, Helmuth (szerk.): *Brill's New Pauly*. Leiden–Boston, Brill. 163-164.

MONAGHAN, PATRICIA (2014): *The encyclopedia of Celtic mythology and folklore*. New York, Facts On File.

NEMETI, SORIN (2004): Bindus–Neptunus and Ianus Geminus at Alburnus Maior (Dacia). *Studia Historica. Historia Antigua*. 22 évf. 91–101.

PÓLAY ELEMÉR (1972): *A Dáciai Viaszostáblák Szerződései*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

ROSE, DAVID (2017). Cernunnos, an elusive Celtic God largely escaping interpretatio Romana and 'Moderna'. https://www.academia.edu/8046397/Cernunnos_An_Elusive_Celtic_God_Largely_Escaping_Interpretatio_Romana_and_Moderna. Hozzáférés: 2025.04.08. 14:14.

SCHADL GYÖRGY (2011): A társaságok és a társasági jog fontosabb dogmatikai kérdéseinek elemzése. *Doktori értekezés*. Szegedi Tudományegyetem.

SZABÓ ERNŐ (2010): Magánegyesületek temetkezési hozzájárulása Pannoniában. *Annona Nova*. 3. évf. 97–112.

Țentea, Ovidiu (2003): Legion XIII Gemina and Alburnus Maior. *Apulum* vol. 40. 253–265.

Țentea, Ovidiu (2015): *Bath and Bathing at Alburnus Maior*. Cluj-Napoca, Mega Publishing House.

Țentea, Ovidiu (2016): Aspects of the cult of Silvanus at Alburnus Maior. *Studia Universitatis Babes-Bolyai-Historia* 61. évf. 1. sz. 136–151.

VARGA, RADA MARIA (2020): Networks and ties. The economical power holders of Alburnus Maior. *Journal of Ancient History and Archeology* vol. 7. évf. no. 1. 519–529. https://doi.org/10.14795/j.v7i1_SI.500

Források

Corpus Inscriptionum Latinarum III. https://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis.php Hozzáférés: 2025. 03. 27.

Inscriptiones Latinarum Daciae. https://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis.php Hozzáférés: 2025. 03. 27.